

Bəsirə Əzizaliyeva²⁰

SULTAN BAHUNUN ƏDƏBİ-FƏLSƏFİ GÖRÜŞLƏRİ

Sultan Bahu (1630-1691) XVII əsrdə yaşamış, əsərləri ilə Hindistan yarımadasında İslam düşüncələrini təbliğ edən sufi mütəfəkkiri olmuşdur. Sultan-ul-Arifin Hazrat Sakhi Sultan Bahu Pakistanın Cañq şəhərinin Şorkot bölgəsində anadan olmuşdur. Hələ körpə olarkən atası Sultan Bəzaid vəfat etmiş və mömin anası Bibi Rasti qırx yaşına qədər onunla birlikdə yaşamışdır. Mənbələrə görə, "Bibi Rasti uşağa "Bahu" adını verməsi barədə belə məlumat vermişdir: "İlə" mənasını verən "Ba" və "Allah" mənasını daşıyan "Hu" [1, s.XV].

Bahu uşaq yaşlarından fərqli keyfiyyətləri ilə diqqət çəkmişdir. "Sultan Bahu anadangəlmə sufi idi və yazıçıların fikrinə, o erkan yaşlarında Ramazan ayında gündüzlər yemək yeməmiş. Bu vəziyyətdən narahat olan ailəsi həkimə belə müalicət etmişdir. Körpə iftar saatlarından sonra yedikdə isə onun fitri sufi və vali olduğu aydın olmuşdur" [4, s.161]. Ana qayğısı və əxlaqi-mənəvi dəyərlərlə tərbiyə edilən Bahu transendental inkişafın yüksək mərhələsinə çatmış, vəcd pilləsinə yetişmək üçün çalışmış, ilahi rizaya çatmaq üçün mürsid-kamil, rəhbər axtarmağa yönəlmişdir.

Sultan Bahu bir çox ziyarətəgahları, türbələri gəzmiş və "Ulum-Ahle-Oabur" ədəblərindəki sufi övlətlərin haqqında məlumatlarla tanış olmuşdur. Mütəfəkkir şair-İslam alimi, Qadiriyyə təriqətinin qurucusu Əbdülqədir Geylaninin (1107-1166) fikirlərini öyrənmiş, onu özünün mürsidi hesab etmişdir. "O qədər möhtəşəm idi ki, "Şah Geylani"nin sevgi dolu birliyi ilə inkişaf etdirilən ali mənəvi yüksəliş Bahunu Hazrat Əliyə, əlbəttə ki, böyük Peyğəmbərin yoldaşlığının son mənbəyi kimi təqdim etmişdir. Bu yüksək şərəf Sultan Bahunu Sultan-ül-Arifin etdi, çünki o, təkcə Peyğəmbərə yaxın deyildi, həm də Din-ül-İslam işini davam etdirmək üçün ən yüksək təbriklərə layiq görülmüşdür" [1, s. XV].

Sultan Bahunun yaşadığı dövərdə Moğol İmperiyası (1526-1858) Şah Cahanın (1628-1658) və Aurangzəbin (1618-1707) hakimiyyəti dövründə, demək olar ki, bütün Hindistan üzərində müsəlman hakimiyyəti qurmuşdur. Moğollar tərəfindən yaradılan böyük hərbi və siyasi nizamın konarında yaşayan Sultan Bahu Pəncab xalqına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmiş, onların sosial və dini inkişafı naminə çalışmışdır.

Sultan Bahunun dövrünə nəzər yetirdikdə, o zamankı Moğol kralı Əkbərin (1542-1605) siyasətinə reaksiya olaraq ortaya çıxan üç fərqli qrupa rast gəlirik: Təsəvvüfdən ayrılmış bir qrup mistik zahidlərin fəaliyyəti və təkəbbürlərindən ilham alırdı, bu qrupu Dara Şikoh (1615-1659) təmsil edirdi; Şahzadə Şuca və Şahzadə Muradın təmsilində maddiyyətə və hökumətlərə aludə olanlar; Aurangzəb Alamgir kimi Hind-Pak yarımadasındakı müsəlmanların xarakterini formalaşdırmağa və Moğol sülaləsinə müsəlman Xilafətinə çevirməyə çalışırlar. Aurangzəbin bu səyləri sayəsində Həzrət Sultan Bahu, müəyyən mənada, onu dəstəkləyirdi.

Sultan Bahu 1961-ci ildə vəfat etmiş və Çenab çayı yaxınlığında yerləşən "Qıla Kəhərqan"da dəfin olunmuşdur. Onun məbədi Pakistanın Cañq əyalətinin Garh Maharaja bölgəsində yerləşir. Sultan Bahu məbədi Pakistanın ən çox ziyarət edilən məkanlarından biridir. "Bahunun çayın o taymadakı ziyarətəgahı onun illik festivalında çoxlu sayda fədainin xeyir-dua axtardığı məşhur ziyarət yerinə çevrilmişdir" [3, s.XVII].

Sultan Bahunun yaradıcılığı klassik Şərq sufi ədəbiyyatı ənənələri əsasında yazılmışdır. "Mistik poeziya Şərq ədəbiyyatının əhəmiyyətli və möhtəşəm aspektlərindən idi, beləki mədəniyyət və sivilizasiya onsuz natamam və zəif qalardı. İndo-Pakistan yarımadası, xüsusilə də Pakistan belə böyük sufi müqəddəsləri və mistiklərinin vətəni olmuş və onların şöhrətləri bütün dünyaya yayılmışdır" [5, s.13].

Sultan Bahu fars dilində ilahi həqiqətlərdən bəhs edən 140 kitab yazmışdır. İndo-Pak yarımadasında mütəfəkkir şair "Abyat-e-Bahu" adlı Pəncabi dilindəki poeziyası ilə məşhurdur. Bir çox sufilər kimi Sultan Bahunun da əsas istinadgah Məhəmməd Peyğəmbər olmuşdur. Bahuya görə, Peyğəmbər 1400 il əvvəl sosial ədalət, əsas layəqətinə hörmət, bərabərlik, hüquqlar, vəzifələr və məsuliyyəti ideallarını təbliğ və müdafiə etmişdir. "Bahu" dediyi kimi, ruh Allahın Zətində birləşir, onda "Bahu" adına layiq olarsan. Bu o qədər həyəcan vericidir ki, Özə də bir "Fenafillah" vəhdəti olaraq ona kraldan sadə bir insana kimi ruhları bəzəmək səlahiyyəti verilir" [1, s.XVI].

Sultan Bahunun nəsr əsərləri daha çoxdur: "Abyat-e-Bahu" əsəri də yüksək mənəvi keyfiyyətləri və sufi dünyagörüşünün ifadəsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mövlana Cəlaləddin Ruminin təsiri Sultan Bahunun yaradıcılığının, eləcə də nəzn nümunələrinin ən önəmli cəhətlərindəndir.

Sultan Bahunun fəaliyyəti intellektual, fəlsəfi, ədəbi və sosial islahatlara doğru yönəlmişdir. "Əslində, zaman Sultan Bahunun verdiyi sevgi, sülh, tolerantlıq, barışıq və səbir mesajını təkrarlamağa ehtiyacı duyur" [4, s.159].

Sultan Bahunun ədəbi-fəlsəfi irsində əsas istinad mənbələri Quran, imamlar tərəfindən söylənilən hədislər, sufi öməkləridir. Mütəfəkkir şair həm fars, həm də Pəncabi dilində yazdığı əsərlərdə eyni dünyagörüşündən çıxış etmişdir. Sultan Bahunun humanist düşüncələrində məxluqlara ürəkdən hörmət edilməli, şəx və nöqsanlara göz yumulmalıdır.

Sultan Bahunun kitablarında ilahi eşq ön plandadır. Əlli qəsidədən ibarət olan "Divani-Bahu" kitabında Allaha olan sevgi ifadə olunmuşdur:

Mən əminəm ki, kainatda Hudan başqa ibadətə layiq heç kim yoxdur,
Hər iki dünyada Hudan başqa heç bir varlıq və ya məqsəd yoxdur.
İnkar qılıncı ilə əl-ələ, çəkinmədən, kədərsiz gəl,
Allahdan başqasını inkar edinəvə Allahu Allahdan diləyin.
Nəzariniz birliyə doğru yönəldin, Hudan başqa heç birməqsədyoxdur [5, s.14-15].

²⁰ Filologiya elmləri doktoru, dosent. AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu besi.azizali@gmail.com

Sevgi, ilahi eşq Sultan Bahunun əsərlərində diqqətli cəlb edən ən önəmli məsələlərdəndir. “Ain-ul-Fəqr” kitabında deyir ki, eşq dininə bələd olmadığın halda, niyə eşq elmini dərsdən öyrənmirsən?” [2, s.145]. Sultan Bahu “Abyat-e-Bahu” əsərində yazır ki, məhəbbətin hər bir zərəsi qiymətlidir, o, qızıl və əvəzolunmaz daşlar kimi dəyərləndirilir” [2, s.146]. Eşq sərəvəti ilə zəngin olan “Həqiqi Varlıq” əşqləri vardır. Eşqin zövqü onlara fərqli bir mövqə qazandırır:

Harda ki, eşqin hər zərəsi dəyərli bilinir

Bahu, orada əşqlər zövq alırlar – Hu [2, s.146].

Sultan Bahuya görə, Allah ilk və son təzahür edən əzəmətdir. Şair Allahu “Hu” şəklində adlandıraraq ona xitab

edir:

O Hudur, O həqiqətdir, Mən ondan başqasını tanımıram,

O Hudur, O həqiqətdir, Mən ondan başqasını zikr etməm [5, s.15].

Sultan Bahu poeziyası quruluşu və üslubuna görə də mistik xarakter daşıyır və Allaha olan müqəddəs sevginin sirlərini ifadə edir. Mütəfəkkir şair “Allahu-Hu” və “Hu-Hu” sözlərindən şeirlərində, eyni zamanda, mistik düşüncəni ifadə edən ritm kimi istifadə etmişdir.

Sultan Bahunun şeirlərində vəhdət ideyası ən parlaq ifadəsi ilə əks olunmuşdur. “Həzrət Bahunun poeziyası şəriət və məzhəblərlə doludur. tövhid axtaranlar üçün möhtəşəm bir mirasdır. Bu elə bir haqq yoludur ki, insan öz “insanlıq” məqamını unutmur və öz ambisiyalarının arxasında getməklə məqsədinə çatır” [5, s.19]. Mütəfəkkir şair yazır:

Mən olduğumu demə, sadəcə o Odur də,

Bəli, o Ociur, o Odur, O yalnız Odur.

Onun oxetməsirlərinikimsə bilməz,

Bu bəyandanyalnız o xəbərdardır.

Kimsə qəlbimdəki ehtirası hansı cəhdlə edəcəyimi bilməz,

Nədən mənədən uzaqsan. nə yazıq, nə kədərli [5, s.16].

Sultan Bahunun dünyagörüşündə həqiqət axtarışları önəmli yer tutur. Əsərlərində və düşüncələrində İslam peyğəmbərinin həyatını və idealarını ömək götürən nümunələrə, ilahi simvollarla geniş şəkildə təsadüf olunur. Mütəfəkkir şair ömrünü bəşəriyyətin irqi, dil və məzhəb ayrı-seçkiliyi buxovlarından azad olmaq uğrunda mübarizəsinə həsr etmişdir. Bütün məxluqatın Allahdan gəlməsi ilə bağlı Peyğəmbərin hədisini tətbiq edərək insanlar vəhdətə çağırılmışdır. Sultan Bahu yaradıcılığı universal ədəbiyyat nümunəsidir. Çünki bu ədəbiyyat yalnız müəyyən bir bölgənin insanlarına deyil, bütün bəşəriyyətə, bütün zamanlara yönəlmişdir. “Bu sülflərin təlimləri Uca Kitabın və Peyğəmbərin hədislərinin həqiqi təfsirindən qaynaqlanmışdır. Onun ruzisini alan hər şey təzə qalır. Onun fikirlərindən bəhrələnen insanlar həm də başqaları üçün şəfqət mənbəyi olurlar” [2, s.142].

“Quran”a istinad Sultan Bahunun əsərlərində önəmli yer tutur. “Nur-ul-Huda” kitabında mütəfəkkir şair “Quran”ın gerçəkliyini təsvir edərkən deyir: “Özizim! Mən sənə ünvanlanıram. Məni diqqətlə dinlə ki, heç bir şey “Quran”dan kənarda deyil” [2, s.143].

Şəriət hökmlərinə münasibət də şairin əsərlərində önəmli yer tutur. Şəriətin vacibliyi haqqında Sultan Bahu “Aql-e-Baidar” kitabında yazır: “Mən bütün məqamlarımı şəriətə mükəmməl riayət etməklə qazanmışam və həmişə onu özümə bələdçi və ustad hesab etmişəm” [2, s.143].

Mənəvi kamillik, fəqr Sultan Bahunun yaradıcılığında mühüm yer tutur. Mütəfəkkir şair “Mehk-ul-Fəqr Kalan” kitabında yazır: “Fəqr tam olaraq gerçəkləşəndə dilənmə və yalvarma ehtiyaclarından qurtular və özünə yetən fəqrin heç kəmdən gözləntisi qalmaz” [2, s.144].

Qeyd olunduğu kimi, Sultan Bahunun yaşadığı dönm Moğol şahzadələri Auranqzeb, Dara Şikovə başqalarının varis olmaq üçün mübarizə apardıkları dövr olmuşdur. Orada da ixtişaşlar, anarxiya, ümitsizlik hökm sürürdü və Sultan Bahu poeziyası da öz dövrünün reaksiyası idi və mütəfəkkir şair müsəlmanları saflığa, sevgiyə, sülhə, bənşə, birliyə, təassübkeşliyi, fanatizmi, məzhəb ayrı-seçkiliyini tərk etməyə çağırırdı. Bundan başqa, Sultan Bahu təlimlərində ənənəvi fatalist konsepsiyaya təsadüf olunmuşdur. O, inanırdı ki, insan uca Allahın qüdrətinin həqiqi və hərtərəfli təəcəllisidir. Allah insana dilədiyini edə biləcək güc vermişdir. Sultan Bahu “Aql-e-Bedar” kitabında yazır: “İnsan Allahın sirdaşı, Allah da insanın sirdaşıdır” deyən Hədisi-Qüdsi işığında, Allah, Allahın sirlərini qoruyucusu olduğu üçün insana öz gücünü bəxş etmişdir” [6, s.170]. Pəncabi dilində olan bir şeirində Sultan Bahu yazır:

Sizin bu bədəniniz Rəbbin məskənidir,

Fəqr, içəri bax – Hu,

Xızırda lütf istəmə,

Ölməzlik suyu sənəin içindədir – Hu [6, s.171].

Sultan Bahuya görə, insan Allahın yer üzündə xəlifəsi olduğu üçün qüdrət mənbəyidir. O, öz yolunu seçməkdə azaddır. O, tərəqqi və rifah yolunu tuta bilər və ya tənəzzül və məhvi qəbullana. Mütəfəkkir şair deyir:

Torpaq qəlblər şişə qəblərə çevrilə bilməzlər,

Təbiət etibarilə vəfasız olanlar heç vaxt Ranjhay (sevgili) ola bilməzlər – Hu [6, s.171-172].

Sultan Bahunun əsərlərində varlığın vəhdətə düşüncəsi ifadə olunmuşdur:

O, əzəmətini göstərən ilk və sonudur.

Həqiqi İlah həqiqətdən təzahür edir, Huda başqa heç kim yoxdur [6, s.172].

Sultan Bahunun yaradıcılığı çox zəngin və əhatəlidir. Dövrünün gərgin ictimai-siyasi həyatına İslam fəlsəfəsi, təsəvvüf təlimi, humanist dünyagörüşü ilə münasibət göstərən mütəfəkkir şairin düşüncələri bütün bəşəriyyətə və zamanlara yönəlmişdir.

Ədəbiyyat:

1. Awan Z.A. About Author. Sultan Bahoo. Nur-ul-Huda. Lahore, Al-Arifeen Publications, 2019, p. XV-XVI.
2. Azzern Muhammad. Parallels in the Intellectual Canons of Mevlana Jalal ad-Din Rumi and Hadrat Sultan Bahoo. Mevlana Jalal ud Din Rumi and Sultan ul Arifeen Sultan Bahoo. Collection of Selected Essays. Muslim Institute, Islamabad, 2020, p. 141-147.
3. Bowering Gerhard. Foreword. Sultan Bahoo. Nur-ul-Huda. Lahore, Al-Arifeen Publications, 2019, p. XVII-XIX.
4. Mazhar Muhammad Saleem. Sultan Bahoo and Mevlana Rumi. Mevlana Jalal ud Din Rumi and Sultan ul Arifeen Sultan Bahoo. Collection of Selected Essays. Muslim Institute, Islamabad, 2020, p. 159-168.
5. Rahbeen Muhammad Afsar. Ya-Hoo! Some Mystical Moments with the “Sultan”. Mevlana Jalal ud Din Rumi and Sultan ul Arifeen Sultan Bahoo. Collection of Selected Essays. London-Islamabad, 2020, p.13-19.
6. Sahibzada Sultan Ahmed Ali. Hadrat Sultan Bahoo, Mevlana Rumi and Spiritualism. Mevlana Jalal ud Din Rumi and Sultan ul Arifeen Sultan Bahoo. Collection of Selected Essays. London-Islamabad, 2020, p.169-17

ЛИТЕРАТУРНО-ФИЛОСОФСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ СУЛТАНА БАХУ

Резюме

Султан Баху жил в 17 веке и был суфийским мыслителем, который своими произведениями распространял исламские мысли на Индийском субконтиненте. При жизни султана Баху Империя Великих Моголов (1526–1858) установила мусульманское правление почти на всей территории Индии во время правления Шах-Джахана (1628–1658) и Аурангзеба (1618–1707). Живя на грани великого военного и политического порядка, созданного Моголами, Султан Баху оказал значительное влияние на жителей Пенджаба и работал над их социальным и религиозным развитием. Творчество Султана Баху основано преимущественно на традициях классической восточной литературы. Султан Баху написал 140 книг о божественных истинах на персидском языке. Созерцательный поэт Индо-Пакистанского субконтинента, он известен своей пенджабской поэзией под названием «Абьят-э-Баху». Деятельность султана Баху была направлена на интеллектуальные, философские, литературные и социальные реформы. Основными источниками литературного и философского наследия Султана Баху являются Коран, хадисы имамов и суфийские примеры.

LITERARY AND PHILOSOPHICAL VIEWS OF SULTAN BAHU

Summary

Sultan Bahoo lived in the 17th century and was a Sufi thinker who spread Islamic thoughts in the Indian Peninsula with his works. During Sultan Bahoo's lifetime, the Mughal Empire (1526-1858) established Muslim rule almost throughout India during the reigns of Shah Jahan (1628-1658) and Aurangzeb (1618-1707). Living on the edge of the great military and political order created by the Mughals, Sultan Bahoo had a significant influence on the people of Punjab and worked on their social and religious development. The work of Sultan Bahoo is based mainly on the traditions of classical oriental literature. Sultan Bahoo wrote 140 books on divine truths in Persian. A contemplative poet of the Indo-Pakistan subcontinent, he is known for his Punjabi poetry called “Abyat-e-Bahoo.” The activities of Sultan Bahoo were aimed at intellectual, philosophical, literary and social reforms. The main sources of Sultan Bahoo's literary and philosophical heritage are the Koran, hadiths of imams and Sufi examples.

РӨҮҶІ: dos. N.Əfəndiyeva